

NEW PARADIGM OF THE VOCATIONAL EDUCATIONAL
DEVELOPMENT IN EUROPEAN UNION COUNTRIES

НОВА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Iryna Zabiіaka¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-310-1-11>

Abstract. The basic concepts and legal principles of the formation and implementation of a new paradigm of the educational policy of the European Union are presented. It outlines strategic guidelines for the development and modernization of vocational education due to the main challenges of modern civilization. The principles of implementation are defined and the directions of development of continuous vocational education are characterized. *The purpose* of the paper is to identify and substantiate system-wide trends in the development of vocational education in the European Union in the context of the implementation of the lifelong education strategy. The article shows the specifics of the organization of continuous education in European countries that are currently leaders in this field and the problems that arise in the way of the implementation of the lifelong education strategy. Determination of mechanisms for regulating continuous education and substantiation of laws that determine the current processes of development of continuous vocational education within the framework of European integration. *Methodology* of the study is based on the use of a set of methods determined by the peculiarity of the research problem: analysis of domestic and foreign scientific literature, synthesis, systematization, generalization, abstraction, and the interpretative-analytical method, which are used to carry out a theoretical analysis of the source base. *Research results.* The study determined that the new paradigm of education involves the unification of all sectors of education, industry and economy. The key invariant characteristics of the education system in

¹ Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of Department of Foreign and Ukrainian Philology,
Lutsk National Technical University, Ukraine

the European Union countries, on the basis of which it is possible to build a new paradigm of uncertain vocational education are: state responsibility for vocational education, combination of training in classrooms and industrial training and centralized quality control of training through national state standards of vocational training. *Practical implications.* The use of pedagogical and educational innovations developed in the EU countries for the modernization of continuous vocational education in Ukraine. The ability to develop strategies, forms and content of international cooperation and the development of international projects. *Value/originality.* The evolutionary nature of changes in the composition and changes in the educational paradigm in the development of vocational education in the EU countries is revealed. Mechanisms have been identified that ensure continuity of development of national vocational education systems and preservation of their cultural uniqueness.

1. Вступ

Вступ сучасного суспільства в епоху постіндустріального розвитку зумовило перехід освіти на нову педагогічну парадигму, яка визначає пріоритет освіти впродовж усього життя замість – освіти на все життя. Розроблені міжнародними організаціями Європейського Союзу програми «Освіта без кордонів», «Навчання тривалістю в життя» та інші визначили конкретні завдання та напрямки розвитку освітньої політики щодо виконання програм неперервної освіти на європейському та національному рівнях.

Історично обумовлений перехід освіти епохи постіндустріального суспільства до основних чинників економічного, соціального, наукового та культурного розвитку сучасної держави, значно підвищив статус та роль професійної освіти у конкурентній боротьбі на світовому ринку праці.

Як зазначає Н. Ничкало: «Створення необхідних умов для інноваційного розвитку національних систем неперервної професійної освіти є пріоритетним напрямом у державній політиці багатьох високорозвинених країн світу» [8 с. 247].

Об'єктивно змінилися вимоги до освіти, професійної діяльності всіх її інституцій, системи цінностей, розробки та реалізації стратегічно важливих завдань у системі освіти, викликаних глобалізацією – феноменом ХХІ ст. Масштабні зміни, що відбулися за кілька останніх десяти-

тиліть, характеризуються такими геополітичними явищами, як: інтеграційні процеси у всіх сферах соціально-економічного та культурного життя, запровадження нових засобів комунікацій, наукомістких технологій, загострення демографічних та етнічних проблем, кризові явища тощо. Означені зміни обумовили та прискорили перехід до нової стратегії національного розвитку в більшості країн Європи та світу та нової освітньої політики у боротьбі за сталий розвиток, за економічні досягнення та підвищення конкурентоспроможності на ринку праці.

Імперативи інформаційного суспільства висунули нові вимоги до освіти, сприяли перегляду національної освітньої політики, ухваленню стратегічно значущих рішень щодо широкомасштабних перетворень та радикальних реформ із новими цільовими орієнтирами, які враховували б потреби сучасного та майбутнього розвитку. Виникла необхідність сформулювати нові завдання та створити відповідні умови для навчання в системі професійної освіти на різних етапах і рівнях. Необхідно розширити традиційні функції освіти з метою задоволення постійно зростаючого попиту всіх бажаючих навчатися та отримувати різноманітні види загальноосвітньої, професійної чи спеціальної підготовки у будь-який час та протягом усього життя.

Сформовані уявлення про освіту як соціальний інститут з традиційно діючими адміністративно-правовими нормативами, тобто з обов'язковими умовами прийому, зарахування, термінів та тривалості навчання, ґрунтовно трансформувалися. Нормою сьогодення стає надання безлічі освітніх послуг усім громадянам поза рамками формальної та неформальної освіти, задовольняє їх запити, які забезпечуються постійним зростанням та оновленням видів і форм навчання, які сприяють інтелектуальному, культурному, фізичному та духовному розвитку як окремо взятої особистості, так і всього суспільства.

2. Передумови розвитку нової педагогічної парадигми в європейському освітньому просторі

Освіта, як громадська підсистема, перебуває у певній залежності від процесів, що відбуваються як у конкретному суспільстві, так і загалом у світі.. При цьому системи освіти національних держав, маючи якісь спільні інваріантні характеристики, завжди залишаються культурно зумовленими змінами.

В даний час освіта переживає переломний момент свого розвитку, який визначається тенденціями світового розвитку та потенціалом внутрішніх змін, що з'явився наприкінці ХХ ст. та початку ХХІ ст. Як зазначено у матеріалах найбільших міжнародних форумів, ХХІ століття приносить із собою зовсім інші економіку та суспільство, що неминуче вплине на освіту в цілому і на професійну освіту, зокрема [3; 5; 11].

Нові умови визначаються цілою низкою факторів, серед яких центральне місце займає глобалізація економіки, а також постійні технологічні зміни, революція в інформаційних та комунікаційних технологіях та викликаний ними швидкий темп соціальних змін. Ці зміни супроводжуються зростанням мобільності праці та капіталу, створенням суспільства, яке базується на знаннях, і відкривають нові горизонти для освіти та навчання.

Панівні соціальні та економічні тенденції диктують необхідність нової парадигми розвитку освіти, основу якої складають культура світу та екологічно здоровий сталий розвиток. Проекція глобальної парадигми розвитку на сферу освіти призводить до виникнення нової парадигми у цій сфері, яка передбачає «включення» кожної людини в неперервний простір знань, цінностей, відносин, умінь та компетентностей.

Відмінна риса нової парадигми полягає в переорієнтації системи освіти, включаючи і професійну освіту та навчання, на врахування потреб розвитку людини і надання їй можливостей більш ефективної участі у сфері праці.

Даний підхід утверджує пріоритетну роль знань та освіти у структурі суспільства і визнає знання головною цінністю як і людини, так і суспільства.

Пріоритетна роль знань у суспільстві означає виникнення постіндустріального суспільства, що базується на знаннях. Як було заявлено на зустрічі глав держав та урядів країн Європейського Союзу в Лісабоні у березні 2000 р., Європа вступає в нову епоху, яка отримала назва «Століття знань» [13]. Таке високе значення, що надається знанням та освіченості громадян, свідчить про перегляд традиційних уявлень про навчання, трудову діяльність і життя в цілому та про навчання протягом усього життя, як умови забезпечення успішного переходу до економіки суспільства, фундаментальною основою якого є знання.

Суспільство, де всім категоріям громадян надаються умови для навчання, яке відповідає їх запитам, потребам та інтересам, перетворюється на суспільство, що навчається (learning society). У такому суспільстві відповідальність за навчання розділена між державою, роботодавцями, працівниками та громадянами.

У новій парадигмі професійна освіта займає центральне місце, оскільки саме на цей сектор освіти покладено завдання щодо надання усім громадянам можливостей засвоїти необхідні вміння та компетентності. При цьому особлива увага приділяється розширенню доступу до професійної освіти для різних верств населення та соціально незахищених груп, а також для тих, хто до цього не мав можливості здобути освіту.

Формування нової парадигми освіти відбувалося у процесі взаємодії зовнішніх умов світового розвитку з внутрішніми особливостями та логікою розвитку, властивими національним системам освіти. Ключовим фактором зовнішнього впливу на системи освіти є процес глобалізації.

Глобалізація означає виникнення загальної економіки на тлі швидкого розвитку технологій, прискорення руху фінансового капіталу, в умовах нерегульованих ринків капіталу, та посилення міжнародної мобільності трудових ресурсів. Прискорювачами глобалізаційних процесів виступили розвиток інформаційних технологій, економічна конкуренція, демократизація країн Європи.

На відміну від традиційних міжнародних відносин, які формуються на засадах взаємовідносин та взаємодіяльності між націями, глобальні відносини означають, що економічна, політична та культурна діяльність виходить за межі окремої територіальної юрисдикції та, відповідно, за рамки національних держав [20].

Одночасно з економічною глобалізацією відбувається політична та культурна глобалізація [11]. Ми не будемо зупинятися на політичній глобалізації, оскільки це виходить за рамки цілей даного дослідження.

Культурна глобалізація виявляється, насамперед, у розвитку телекомунікації, широкомасштабної комп'ютеризації, у дедалі більшому доступі до світової мережі, а також у зростанні обсягу кроскультурних, сімейних, соціальних, організаційних, релігійних та політичних зв'язків. На даному етапі вже понад 75% працездатного населення розвинених країн припадає на сферу виробництва та поширення інформації [22].

Як уже зазначалося, потужним каталізатором процесів глобалізації є безпрецедентний розвиток інформаційних та комунікаційних технологій, наслідки якого явно неоднозначні. З однієї сторони, ці технології надають потужний імпульс для розширення доступу до освіти та навчання, дозволяють створювати нові ефективні та індивідуалізовані методики навчання. З іншого, поширення інформаційних технологій несе в собі загрозу дегуманізації суспільства та заміни духовних цінностей технологічними поняттями та принципами. У цьому контексті саме освіта покликана відіграти ключову роль у протидії «віртуалізації» світу, передаючи новим поколінням не тільки і не стільки накопичені знання, скільки «мудрість людства» [18].

Варто зазначити, що культурна глобалізація не означає культурної інтеграції, оскільки окремі культури проявляють чітку тенденцію щодо посилення своєї унікальності та самоорганізації.

Крім того, на думку багатьох вчених, пріоритет та верховенство законів ринку, що лежать в основі процесів глобалізації, перетворює громадян на споживачів, які вимагають захисту своїх прав, не бажаючи брати на себе зобов'язання щодо участі в управлінні державою та суспільно-громадських процесах [18; 20]. Іншими словами, глобалізація обумовлює зниження громадянської відповідальності населення, оскільки головною цінністю людини стає здатність отримати роботу (employability), тобто його корпоративна цінність, а не громадянські якості.

Саме тому, видається більш доцільним спрямувати зусилля не так на результат, як на причину, а саме – використовувати соціокультурний потенціал освіти, наповнюючи його зміст та організацію ціннісними орієнтирами та справжньою духовністю. Необхідність посилення ціннісних засадничих основ освіти викликана ще і тим, що глобалізація економіки неминуче призводить до розмивання національних кордонів. У цих умовах єдиним фактором, здатним згуртувати націю та протидіяти відцентровим впливам, стають самі громадяни з їх вміннями, індивідуальністю і громадянською позицією та відповідальністю.

Ще одна серйозна небезпека, на яку впливає глобалізація, думку низки соціологів, полягає у підриві статусу та цінності національних держав. Наслідки такого розвитку подій мають прямий вплив на сферу освіти, оскільки в більшості країн системи освіти входять до зони безпосередньої відповідальності держави [3]. Саме тому, у країнах ЄС

в останні роки спостерігається помітна тенденція до посилення ролі держави у сфері освіти

Загальною стратегією розвитку освіти в XXI столітті, що поклала назву «навчання протягом усього життя», є особлива увага до гуманістичної складової освіти та навчання.

Як свідчить аналіз розвитку систем освіти у країнах Європейського Союзу, об'єктивною реальністю інтеграційних процесів є певна конвергенція, особливо чітко виражена у системах професійної освіти, безпосередньо пов'язаних із ринком праці та економічним розвитком єдиної Європи. Разом з тим, конвергенція обмежується факторами локалізації, закладеними всередині національних систем професійної освіти у вигляді традицій, загальнокультурних установок та особливостей.

Як відомо, у науці про освіту, існують два основні підходу до розгляду впливу світових процесів на систему освіти з позиції транснаціональної перспективи. Згідно одного із підходу, ці процеси ведуть до конвергенції освітніх систем, а в рамках іншого підходу – вони породжують діалектичну взаємодію глобального та локального.

Конвергенція передбачає збільшення кількості загальних особливостей, які з очевидністю простежуються в системах освіти країн Європейського Союзу, а саме [4]:

- наявність національних освітніх програм, де особлива увага приділяється математиці, природничим наукам та іноземним мовам;
- передача великих повноважень та прав прийняття рішень закладам освіти;
- зростання використання тестів, що оцінюють діяльність;
- значущість педагогічної професії та підвищення професіоналізму вчителів;
- розширення доступу до розвитку програм навчання протягом всього життя тощо.

В сучасних наукових дослідженнях про освіту виділяються три основні моделі конвергенції: *модель консенсусу, культурологічна модель та модель конфлікту* [1].

Згідно з моделлю консенсусу, глобальна економіка породжує нові виклики, які мають схожий вплив на усі системи освіти. Одночасно для підвищення власної конкурентоспроможності (у разі невідповідності внутрішніх моделей освіти завданням економічного розвитку)

відбувається запозичення найкращих зарубіжних моделей, що здійснюється за допомогою «відбору» та впровадження найбільш ефективних моделей, які потім поступово витісняють менше ефективні. В даному випадку спостерігається конвергенція освітніх систем та виникнення міжнародної моделі освіти.

Модель «конфлікту», визнаючи сам факт конвергенції національних систем освіти, дає йому інше пояснення. Прихильники цього підходу стверджують, що міжнародна модель освіти виникає не в наслідок добровільного акту запозичення, а є проявом неоколоніалізму. Тому «експортування» моделей залежить не так від їх якості, як від наявності ресурсів для їхнього «просування».

Як показує проведений аналіз наукових досліджень, процес європейської інтеграції проходить у рамках, так званої, «культуролістичної» моделі, яка, на відміну від двох попередніх, розглядає запозичення освітніх моделей як перенесення академічного або професійного дискурсу про освіту [9, с. 293].

Розглянемо у межах вищезазначених моделей процеси у галузі професійної освіти та навчання у країнах Євросоюзу.

Певною мірою, в європейському освітньому просторі спостерігається взаємообмін моделями, проте, вектор руху інший, ніж це передбачається в моделі консенсусу, відповідно до якої є лідер, або більш успішна та розвинена система освіти, де генеруються успішні моделі. Одночасно взаємний досвід, безумовно, впливає на національні системи освіти.

Виходячи із суті інтеграційних процесів у Європейському співтоваристві, заснованому на виробленні єдиної соціально-економічної політики, правомірно стверджувати, що у рамках ЄС реалізується культуралістична модель конвергенції, що передбачає інтенсивну взаємодію експертів. Свідченням такої взаємодії є:

- розробка нових концепцій та стратегій розвитку (наприклад, концепції навчання протягом усього життя);
- діяльність профільних транснаціональних організацій; таких як CEDEFOP, Europass, Європейський Фонд освіти та ін., що реалізують спільні транснаціональні практико-орієнтовані дослідні проекти;
- спільний випуск профільних видань (наприклад, Європейський журнал «Професійне навчання», міжнародний журнал «Compare» та ін.).

При цьому розробка нових стратегій та концепцій розвитку відбувається на двох рівнях: на рівні політичного керівництва Європейського Союзу та на рівні спільних транснаціональних дослідницьких проєктів [9].

Загалом культуралістична модель є найбільш продуктивною та відповідає інтересам розвитку міжнародного співробітництва в галузі освіти та, конкретно, професійної освіти та навчання. Саме ця модель дозволяє краще зрозуміти процеси, які відбуваються в міжнародній освіті і, зокрема, програмах міжнародних організацій. В даний час, на міжнародному рівні спостерігається посилення уваги до аналізу взаємодії, у зв'язку з чим поставлено завдання розробки глобальної мови для опису освіти та вивчення вже здійснених дискурсів, що допоможе виявити причини принципової неможливості перенесення низки моделей у інший контекст.

Культурологічна модель включає спільну діяльність щодо формування цілей, принципів та обміну досвідом розвитку, як це має місце у країнах Європейського Союзу. У цих країнах дана модель конвергенції передбачає вироблення загальної стратегії та конкретних напрямів розвитку виходячи із загальних політичних цілей та кроснаціонального досвіду в галузі організації та реалізації послуг у сфері професійної освіти та навчання. В результаті спільної діяльності «експертів» у рамках конвергенційних процесів формується загальний дискурс у галузі професійної освіти, який набуває національної специфіки, інтегруючись у національні системи немінучими змінами та модифікаціями.

У XXI столітті вимоги до професійної освіти у країнах Європейського Союзу обумовлені метою перетворення Європи на саму конкурентоспроможну та динамічну світову економічну систему, фундаментальною основою якої є знання та здатною до сталого економічного зростання.

Відповідно до прийнятого CEDEFOP визначення, професійна освіта та навчання в країнах Європейського Союзу охоплює «усі організовані види діяльності, незалежно від того, чи призводять вони до отримання визнаної кваліфікації, які спрямовані на засвоєння знань, умінь та компетентностей, необхідних та достатніх для здійснення будь-якої професійної діяльності або кількох видів трудової діяльності» [2].

Здобувачі освіти в системі початкової та неперервної професійної освіти або готують себе до трудової діяльності, або адаптують вміння до вимог ринку праці, що перманентно змінюються.

Участь у професійній освіті не має обмежень щодо форм навчання, віку, попереднім кваліфікаціям та іншим параметрам здобувачів освіти. Така відкритість системи професійної освіти, спрямована на залучення максимально широкого контингенту студентів, що обумовлюється також і змістом програм, яка варіює від вузькоспеціального (необхідного для здійснення одного виду професійної діяльності) до орієнтованого на підготовку фахівця щодо виконання кількох видів професійної діяльності, тобто на засвоєнні кількох спеціальностей.

Крім цього, в даному етапі, освітні компоненти, що зумовлюють засвоєння необхідного мінімуму теоретичних знань, набувають все більшого значення у світлі підвищення вимог щодо кваліфікацій працівників. Суб'єктами професійної освіти та навчання є структури як державного так і приватного секторів.

Головною метою європейської політики у сфері професійного навчання є сприяння у зближенні рівнів ефективності національних систем професійного навчання під час вирішення загальних задач.

Крім розглянутих вище факторів, що впливають на системи освіти (глобалізація та поширення ІКТ), варто зупинитися ще на одному, який є похідним від процесів глобалізації та обумовлений посиленням мобільності населення планети. Це фактор зростання мультикультурного характеру національних держав, що мають велике значення для країн Євросоюзу та Європи загалом, не включаючи із цього списку і Україну.

Мультикультурний контекст сучасної Європи висуває на перший план – завдання вдосконалення навчання іноземних мов. Дослідження свідчать, що вивчення будь-якої іноземної мови в ранньому віці є основою для наступного успішного оволодіння іншими іноземними мовами, оскільки формує поняття іноземної мови та прищеплює інтерес до різних країн та культур.

Пошук нових підходів до формування змісту професійної освіти зумовлений і умовами ринку праці, який вступає у стадію серйозної реструктуризації, коли спостерігається тенденція до зміни співвідношення найманої праці та самозайнятості.

В міру своїх глибоких культурних традицій і викликами, породжених процесами глобалізації та завданнями постіндустріального суспільства, розвинені країни Європи приділяють особливу увагу ціннісним основам існування та розвитку. У зв'язку з цим освіта розгля-

дається як ключовий соціокультурний фактор у забезпеченні сталого розвитку в ім'я та на благо кожного громадянина.

Якщо в минулому столітті зміст освіти значною мірою визначався тими вимогами, які диктувало суспільство, і лише потім – інтересами та індивідуальними можливостям людини, то в XXI столітті відбувається зміщення акцентів у бік інтересів та потреб особистості. Призначення освіти нової епохи – формування суспільства, заснованого на знаннях, полягає у наданні кожній людині можливості здійснити вибір життєвого шляху, що передбачає поєднання конкретних професійних умінь та знань із задоволенням індивідуальної траєкторії розвитку особистості, формування громадянських якостей та моральних установок.

Таким чином, у нових умовах підвищується роль освіти як провідника ідей та ідеалів демократичної культури та духовності, з одного боку, і як сили, що протидіє диктату економічних чинників, з іншого.

Як наголошується в документах Лісабонської ради [13], глобалізація економіки та завдання формування суспільства, заснованого на знаннях, ставлять нові вимоги перед системою освіти та навчання в Європі.

В рамках цих вимог система професійної освіти та навчання покликана вирішувати *триєдине завдання розвитку*:

- *особистості*, здатної повністю реалізувати свій потенціал у професійному та особистому плані;
- *суспільства* – за рахунок зменшення відмінностей та нерівності між громадянами та групами громадян;
- *економіки* – шляхом забезпечення відповідності умінь на ринку праці потребам промисловості та роботодавців.

Вирішення цих завдань вимагає нової парадигми розвитку освіти, передбачає універсалізацію професійної освіти, що супроводжується розвитком нових базових умінь та компетентностей, серед яких найважливішим є вміння навчатися. Універсалізація ґрунтується на цілісному підході, що включає здобувачів освіти в неперервний континуум знань, цінностей, відносин, умінь та компетентностей.

А це, відповідно, передбачає нову якість партнерських взаємовідносин між освітою та ринком праці, які забезпечують синергію всіх секторів освіти, промисловості та економіки, спрямованих на розвиток загальних компетентностей, етики праці, технічних та підприємницьких умінь, вироблення нової політики та фінансових зобов'язань з урахуван-

ням місцевих, регіональних, національних та глобальних можливостей та потреб. Така синергія забезпечується новою культурою навчання.

Таким чином, особливостями нової парадигми, яка отримала назву «навчання протягом усього життя», є універсалізація професійної освіти, цілісний підхід та синергія всіх секторів освіти.

Для забезпечення адекватної відповіді професійної освіти новим викликам, необхідно:

- підняти статус та престиж професійної освіти, яка у більшості країн (за винятком Німеччини) продовжує залишатися на недостатньо високому рівні у суспільстві;
- оптимізувати управління системою професійної освіти для забезпечення ефективної взаємодії всіх секторів освіти;
- удосконалити зміст освітніх програм;
- підвищити якість підготовки фахівців;
- оптимізувати механізми фінансування;
- підвищити ефективність соціального діалогу;
- посилити роль професійної орієнтації та консультивання.

Сформовані на даний момент моделі професійної освіти в країнах ЄС мають глибоке історичне коріння, що відображають пріоритети, які існували раніше, проблеми, інтереси та розстановку сил в суспільстві, оскільки професійна освіта та навчання завжди нерозривно пов'язані із культурними традиціями, соціально-економічною та політичною ситуацією у суспільстві. Ціла низка міжнародних порівняльних соціологічних досліджень показали наявність складних взаємозв'язків між структурою професійного навчання, системою організації праці на підприємствах та ринком праці.

3. Реалізація концепції неперервного навчання протягом усього життя

Неперервна освіта визнається новою педагогічною парадигмою, викликаною масштабними економічними, соціальними, культурологічними зрушеннями і змінами в суспільній свідомості, і єдиним засобом адаптації людини до середовища, що змінюється, а також збереження ідентичності людини.

Для створення системи неперервної освіти потрібна була чітко розроблена стратегія розвитку національної освіти, що враховує усі фак-

тори впливу економіки, сучасної інфраструктури, нових технологій, ринку праці, соціуму на життя індивіда, суспільства, всієї країни.

В основу європейського проекту розвитку неперервної освіти та її прогнозування були покладені положення Загальної декларації прав людини, Болонської, Лісабонської декларацій, проект «Меморандуму» про створення загальноєвропейської системи неперервної освіти. У цих документах передбачалася обов'язковість дотримання державами умов здобуття кожним громадянином освіти, принципами якого є: його гуманістичний та світський характер; пріоритетність загальнолюдських цінностей; неперервність; загальнодоступність; наступність; різноманіття закладів освіти; єдність культурного та освітнього простору.

Неперервна освіта на європейському освітньому просторі пройшла шлях від визнання її як нагальної необхідності до створення відповідних економічних, соціальних та педагогічних умов для її розвитку, від розробки її концептуальних засад до їх реалізації. Розширення міжнародних контактів у галузі освіти, обмін досвідом та спільна діяльність різних країн Європи сприяли тому, що в освітньому просторі з'явилися різні концептуальні положення щодо моделей європейської неперервної освіти як:

- модель компенсаторної освіти, покликана усунути (компенсувати) недоліки в системі первинної формальної освіти;
- модель, що сприяє соціально-економічному розвитку та демократизації освіти;
- модель освіти, що продовжується, орієнтована на потреби ринку праці та широке коло учасників освітнього процесу;
- модель неперервного навчання, спрямована на організацію навчання і заняття у вільний час, на духовно-культурний розвиток, на моральний розвиток людини, на раціональну організацію відпочинку та дозвілля [18].

В основі переходу системи освіти до системи національної неперервної освіти лежать об'єктивні економічні запити, створення конкурентоспроможних умов економічного зростання, задоволення потреб соціального характеру та вимоги національної безпеки країни.

Розвиток неперервної освіти сьогодні – це динамічний процес, що відбувається в різних структурах, у яких знаходять своє теоретичне та практичне застосування елементи наукових знань з галузі філосо-

фії, економіки, педагогіки, психології, соціології та права, утворюючи складну систему, що саморозвивається.

Навчання протягом усього життя є ключовим компонентом Лісабонської порадки денного – дорожньої карти, яка була вироблена на саміті європейських лідерів, що відбувся у березні 2000 р. [1].

Як заявлено Європейською комісією, «можливості навчання повинні бути доступними для усіх громадян держави на постійній основі». На практиці це означає, що кожен громадянин має індивідуальні навчальні траєкторії, відповідно його запитам, потребам та інтересам на всіх етапах життя.

У Меморандумі Європейської комісії про постійну освіту йдеться, що «система освіти повинна стати набагато більш гнучкою і відкритою, щоб задовольнити запити здобувачів освіти» [14]. У Меморандумі також відзначається, що успішний перехід до економіки та суспільства, що базується на знаннях, повинен супроводжуватися процесом неперервної освіти, «навчання впродовж життя» (lifelong learning)».

Неперервна освіта у рамках Європейської стратегії зайнятості визначається як всебічна навчальна діяльність, що здійснюється на постійній основі з метою покращення знань, навичок та професійних компетентностей.

Таким чином, «навчання впродовж життя» стає головним принципом політики освіти ЄС та основою побудови європейської моделі професійної освіти.

За останніми даними Eurostat [21], перше місце за рівнем участі населення у неперервній освіті посідає Данія, друге – Швеція, потім йдуть Фінляндія, Франція та Нідерланди. Відмінності в рівні їх участі в європейських країнах можуть бути пов'язані з відмінностями в їх системах освіти.

Варто зазначити, що нова концепція не означає створення нової системи освіти. Це, скоріше, новий підхід, що передбачає надання різноманітних можливостей для навчання громадян, запропонованих різними інститутами суспільства. Згідно з цією концепцією, кожен громадянин отримує можливість реалізувати свої освітні потреби у різних навчальних структурах і, насамперед, на підприємствах, які стають «навчальними закладами», що функціонують паралельно існуючим системам формальної освіти та навчання.

Концепція навчання протягом усього життя від початку формувалася як відображення зростаючого усвідомлення важливості знань та поступового підвищення їх ролі та освіченості населення для успішного розвитку суспільства та його громадян.

Концепція освіти протягом усього життя покликана забезпечити реалізацію нової моделі європейського розвитку, що складається з трьох основних напрямів: розвиток систем виробництва, орієнтованих на продукцію та послуги, що ґрунтуються на знаннях; сталий розвиток економіки з урахуванням раціонального використання людських і природних ресурсів; розвиток суспільства, що передбачає активну участь громадян протягом життя.

Феномен «навчанням протягом усього життя» у країнах Європейського Союзу розуміється як «будь-яке цілеспрямоване навчання, що здійснюється на постійній основі з метою вдосконалення знань, умінь та компетентностей, необхідних для особистісного та соціального розвитку та/або працевлаштування» [18].

Слід наголосити, що нова концепція не означає створення нової системи освіти. Це, скоріше, новий підхід, що передбачає надання різноманітних можливостей для навчання громадян, запропонованих різними інститутами суспільства, зокрема – закладами освіти, на підприємстві та за допомогою нових інформаційних та комунікаційних технологій. Згідно з цією концепцією, кожен громадянин отримує можливість реалізувати свої освітні потреби, запити та інтереси у різних навчальних структурах і насамперед на підприємствах, які стають «навчальними закладами», що функціонують паралельно існуючим системам формальної освіти та навчання.

Як реакція на суспільні виклики, в країнах ЄС було розроблено низку фундаментальних програм нової парадигми освіти та навчання протягом усього життя. Результатом реалізації цих програм були сформовані три основні моделі освіти та навчання:

- модель з домінантою навчання у закладі освіти при обов'язковому поєднанні із навчанням на виробництві;
- дуальна модель, яка передбачає учнівство та наставництво на підприємстві;
- комплексна модель системи професійної освіти, мета та зміст якої визначаються за активної участі підприємств у реалізації програм навчання.

Важливо, що всі моделі припускають поєднання навчання на базі закладу освіти та на підприємстві та ґрунтуються на партнерстві з підприємствами.

У той же період сформувалася й низка інших базових основ концепції навчання протягом усього життя [1; 11; 16; 18]:

1. Підтверджена соціокультурна функція освіти та навчання як чинника демократичної участі громадян у житті суспільства та розвитку його культури.

2. Сформульовано принцип синергії економічної, соціальної та культурної політики держави у сфері розвитку людських ресурсів. Якщо раніше держава орієнтувала свою соціальну політику на виправлення негативних побічних ефектів чи наслідків економічного розвитку, то в нових умовах культурні фактори набувають самостійної значущості, забезпечуючи швидкий темп необхідних змін та одночасно мінімізуючи їх негативні соціальні наслідки.

3. Наголошено на важливості охоплення освітою та навчанням усіх соціальних та вікових категорій громадян.

4. Сформульовано необхідність чіткої державної політики, що визначає нові рамки відповідальності та взаємодії усіх суб'єктів освіти протягом усього життя – громадян, сімей, роботодавців та закладів освіти.

5. Зазначено, що умовою подолання відокремленості суб'єктів освітнього процесу є орієнтація нової стратегії на запити та потреби громадян.

6. Визначено провідну роль держави в регулюванні ринку освітніх послуг, що включає як державні, так і приватні структури.

Відповідно до Меморандуму, для впровадження в життя нової парадигми освіти, необхідно теоретично осмислити та розробити практичні механізми для вирішення шести ключових завдань, або пріоритетів, таких як:

1. Забезпечення засвоєння всіма громадянами нових базових умінь, серед яких центральне місце займають вміння, пов'язані з інформаційними технологіями, іноземними мовами, технологічною культурою, підприємництвом, а також соціальні, методичні та особистісні вміння.

Поняття нових базових умінь становить одне із центральних положень нової парадигми. Формулювання концепції нових умінь відображає завершення багаторічного етапу розробки підходів щодо вмінь, компетентностей та кваліфікацій.

У новій концепції вочевидь зміщення акценту на ширші галузі знань та компетентності на основі міждисциплінарного підходу. Так наприклад, вивчення іноземних мов передбачає розвиток технічних, культурних та естетичних здібностей спілкування; здійснення діяльності та її оцінки, свідчення про взаємодоповнення професійних та соціальних умінь, як за змістом, так і за функціональним призначенням.

Засвоєння нових базових умінь забезпечується поєднанням формальних та неформальних траєкторій навчання, що передбачає посилення:

– вертикальних зв'язків між формальною академічною освітою та професійною освітою (наприклад, за допомогою модульного навчання) та горизонтальних зв'язків між різними потоками системи освіти та навчання (можливість переходу з професійної освіти до загальної освіти завдяки єдиній базовій навчальній програмі в рамках відповідних освітніх програм);

– взаємодії між національним та транснаціональним рівнями, що гарантує відповідність та визнання умінь та кваліфікацій, отриманих у різних системах освіти;

– зв'язків між формальним та неформальним навчанням, що вимагає розробки механізмів визнання набутого досвіду так, як це відбувається, наприклад, у рамках «свідоцтва про компетенції» (*Bilan de competences*) у Франції.

Нова парадигма освіти протягом усього життя різко збільшує значущість методичних умінь та вміння орієнтуватися в інформації, а також таких *особистісних* умінь, як відповідальність, творчість, вміння адаптуватися до ситуації постійних змін та ін. і соціальних умінь, центральне місце серед яких займає вміння працювати в команді, що, своєю чергою, передбачає наявність цілого комплексу окремих умінь та якостей, таких як толерантність, вміння міжкультурного спілкування, вміння вирішувати конфлікти, відповідальність за сталий розвиток тощо [14].

2. *Збільшення інвестицій* у розвиток людських ресурсів, що означає переосмислення самого поняття «інвестиції» та додаючи їх до розряду капітальних інвестицій компанії, що передбачають активну участь у реалізації програм професійної освіти соціальних партнерів;

3. *Розвиток інновацій в освітньому процесі*. Оновлення методів викладання та навчання нерозривно пов'язаних із переосмисленням ролі викладача та використанням методик на основі інформаційних та

комунікаційних технологій, і передбачає перехід до системи навчання, зорієнтованої на здобувачів освіти та характеризується наступністю усіх секторів і рівнів навчання, що суті означає необхідність створення педагогіки професійної освіти [15].

Нова парадигма вимагає переосмислення ролі викладача при збереження його цінності для системи освіти та навчання. У контексті змін у характері функціонування закладів освіти, які передбачають посеред інших форм роботи, участь викладачів у груповій роботі, розширення адміністративних завдань закладу освіти та діяльності його науково-педагогічних працівників, потрібна нова система підвищення кваліфікації педагогів, яка б допомагала їм адаптуватися до сучасних умов та готовності до викликів сьогодення.

Нова парадигма призводить до зміни ролі не лише викладачів закладів освіти, а також майстрів виробничого навчання, діяльність яких набуває функцій управління командою або організацією, що передбачає вміння формулювати завдання та розвивати потенціал здобувачів освіти – майбутніх фахівців професійної діяльності [15].

4. *Удосконалення механізмів оцінки як самого навчання, у тому числі і неформального, так і його результатів, і розробка якісної системи акредитації раніше здобутого навчання.* Це пов'язано, перш за все, із прогнозованим збільшенням запиту на кваліфікованих працівників та зростанням конкуренції за робочі місця, що призведе до підвищення попиту сертифікованого навчання, тобто навчання, яке підтвержене будь-яким свідоцтвом, сертифікатом чи дипломом.

5. *Створення постійно діючої мережі профорієнтаційних та консультативних послуг з питань професійної освіти, що супроводжує професійне життя громадян.* А з 2002 р. відкрито Інтернет-портал з питань форм та можливостей навчання у країнах Європейського Союзу та країн-кандидатів, а також постійно діючий Європейський форум з проблем профорієнтації.

6. *Наближення навчання до різних категорій споживачів.* Для максимально широкого охоплення громадян навчанням ставиться завдання формування інфраструктури закладів освіти та запровадження додаткових до освітніх послуг для громадян, які виявили бажання навчатися (забезпечення догляду за дітьми, оплата транспортних витрат до місця навчання тощо). У розширенні доступу до професійної освіти важлива роль відво-

диться інформаційним та комунікаційним технологіям, які повинні надати можливості навчання в режимі он-лайн протягом 24 годин на добу.

Наближення навчання до споживачів освітніх послуг, передбачає розширення доступу до навчання усім категоріям здобувачів освіти. Численну цільову групу складають працівники з низькими професійними компетентностями. В даний час, коли мінімальний рівень кваліфікацій, затребуваний на ринку праці, піднявся до середнього рівня спеціаліста, багато працівників старших вікових груп опинилися у вразливому становищі, що підтверджується даними різних досліджень.

Низький рівень кваліфікації перешкоджає участі таких працівників у програмах внутрішньовиробничого навчання, розрахованого на більш високий стартовий рівень майбутніх фахівців. Більше того, працівники з низькою кваліфікацією менш охоче погоджуються пройти навчання, оскільки у них відсутня мотивація і вони не бачать перспектив, які дає їм навчання щодо особистісного та кар'єрного розвитку, а також для них характерне негативне ставлення до навчання загалом.

В цілому, реалізація концепції навчання протягом усього життя передбачає вирішення шести ключових груп завдань або пріоритетів, які ґрунтуються на накопиченому досвіді в країнах Європейського Союзу щодо розвитку систем професійної освіти та вимагають її теоретичного переосмислення, обумовленого новими викликами суспільства, що базується на знаннях. До них відносяться: розвиток нових базових умінь та компетентностей, підвищення інвестицій у професійну освіту, розвиток педагогічних інновацій в освітньому процесі, удосконалення системи оцінки та якості знань, розвиток систем профорієнтації та консультування, наближення навчання до споживача освітніх послуг.

4. Висновки

В даний час загальноєвропейський дискурс у галузі професійної освіти, сформований взаємодією «експертів» (політиків, вчених та практиків, які представляють як національні уряди та інститути країн Європейського Союзу, так і транснаціональні політичні та наукові-дослідні структури Європейського Союзу) на транснаціональному рівні, сформулював нові цілі та завдання розвитку вищої професійної освіти. Ці цілі та завдання продиктовані закономірностями світового розвитку, такими як глобалізація та поширення інформаційних та комунікаційних технологій та їх наслідками.

Найважливішими факторами, що перешкоджають культурній глобалізації, є як внутрішня логіка розвитку національних систем освіти, обумовлена їх приналежністю до систем, що саморозвиваються, і протидія глобалізації процесами локалізації, так і свідомі зусилля національних урядів, спрямовані на збереження та зміцнення культурної ідентичності національних систем освіти.

Збереження культурної ідентичності відбувається у ситуації неминучої конвергенції систем освіти, обумовленої загальними політичними, економічними та соціальними цілями єдиної Європи, яка розвивається в контексті, так званої, «культуролістичної» моделі, що передбачає злиття систем не через запозичення моделей розвитку, а внаслідок розвитку загального дискурсу з питань вищої професійної освіти.

Сформована у рамках загальноєвропейського дискурсу, концепція навчання протягом усього життя, є не продуктом теоретичних роздумів, а закономірністю суспільного розвитку європейського континенту та світу в цілому, яке вона відображає. Ця концепція носить еволюційний характер, оскільки не вимагає будь-яких радикальних змін у національних системах освіти, а ґрунтується на якісному переосмисленні накопиченого досвіду та моделей, що використовуються і формування на їх основі універсального та холістичного підходу до освіти.

Таким чином, нова парадигма освіти передбачає синергію всіх секторів освіти, промисловості та економіки.

Ключовими системоутворюючими інваріантними характеристиками систем вищої професійної освіти у країнах Європейського Союзу, на базі яких стало можливим вибудувати нову парадигму освіти є:

1. Відповідальність держави за професійну освіту та особливо за доступ до професійної освіти.
2. Поєднання у межах професійної підготовки виробничого навчання із заняттями у навчальних закладах.
3. Централізований контроль якості за допомогою національних стандартів професійної освіти.
4. «Взаємопроникнення» професійної освіти та загальної освіти.

Пріоритетне значення у концепції освіти протягом усього життя набуває професійна освіта та навчання, оскільки вона забезпечує професійну та особистісну самореалізацію людини впродовж усього життя. У зв'язку з цим піддаються переосмисленню його форми,

методи та зміст навчання і акцентується увага на цінності неформального та спонтанного навчання. Відтак, виникає необхідність розробки методології офіційного підтвердження/визнання такого навчання.

У зв'язку з цим, а також під впливом змінного характеру праці та її організації, відбувається переорієнтація системи навчання на формування нових базових умінь та перенесення центру тяжкості на такі категорії, як компетентності та можливість працевлаштування, як показник якості навчання.

Список літератури:

1. Волес В. Творення політики в Європейському Союзі / пер. з англ. Р. Ткачук. Київ : Основи, 2004. 871 с.
2. Європейський індекс навичок. URL: <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/european-skills-index>
3. Європейський Союз: політика, економіка, право : навч. посібник / За ред. Н.В. Антоноук, М.М. Микієвича. Львів, 2005. С. 238–242.
4. Краєвська О. Спільні політики ЄС: дефініції та особливості формування. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2007. Вип. 19. С. 28–33.
5. Матвієнко О.В. Стратегії освітніх реформ у країнах ЄС: тенденції та проблеми. *Наук. вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. (LINGUAPAX–VIII). Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ*. Вип. 6. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2002. С. 510–512.
6. Мовчан Ю. Лісабонський договір – новий етап європейського конституціоналізму. *Журнал Верховної Ради України «Віче»*. URL: <http://www.viche.info/journal/1259/>
7. На шляху до Європейського простору вищої освіти. URL: <http://www.tempus.org.ua/uk/vyshha-osvita-ta-bolonskyjproces/informacijno-analitychni-materialy.htm>
8. Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта у контексті теорії людського капіталу Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні. *Актуальні проблеми теорії і практики*. Збірник наукових праць. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. С. 246–259.
9. Освітні програми Європейської Комісії. URL: <http://www.eu-edu.org/ua/euedu1.html>
10. Сбруева А. Інтернаціоналізація вищої освіти: пріоритети комплексної стратегії Європейського Союзу. *Вища освіта України*. 2013. № 3. С. 89–95.
11. Altbach P.G., Knight J. (2007) The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities. *Journal of Studies in International Education*. Vol. 11. № 3/4. Fall/Winter. P. 290–305.
12. Europe 2020 education indicators in 2017. Newsrelease 72/2018. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8829968/3-25042018-AP-EN.pdf/70700487-07d4-4913-bdbb2ca8c6be870a>

13. Lisbon Strategy, Europa Glossary. URL: http://europa.eu/scadplus/glossary/lisbon_strategy_en.htm

14. Memorandum on lifelong learning. URL: http://pjpeu.coe.int/documents/1017981/1668227/COM_Sec_2000_1832.pdf/f79d0e69-b8d3-48a7-9d16-1a065bfe48e5

15. Modernisation of Higher Education in Europe: Academic Staff – 2017: Eurydice Report. *European Commission/EACEA/Eurydice*. Luxembourg, 2017. 176 p.

16. New priorities for European cooperation in education and training (2015/C 417/04). 2015 *Joint Report of the Council and the Commission on the implementation of the strategic framework for European cooperation in education and training* (ET 2020). URL: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2015.417.01.0025.01.ENG&toc=OJ:C:2015:417:TOC

17. Source: Eurostat 010203040 Participation in Life Long Learning in the EU (25 to 64-year-olds), 2014. URL: <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2016/07/the-netherlands-in-european-top-5-offlifelong-learning>

18. The European Lifelong Learning Indicators (ELLI). URL: http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC60268/reqno_jrc60268_saisana_jrcvali_dation_elli.pdf%5B1%5D.pdf

19. Treaty establishing the European Community (Articles 149 to 150). URL: <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/en/treaties>

20. Future of Europe: Towards a European Education Area by 2025. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-4521_en.htm

21. Your key to European statistics. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/conferences>

22. Woolf M. (2002) Harmony and Dissonance in International Education: the Limits of Globalisation. *Journal of Studies in International Education*. Vol. 6. № 1. P. 5–15.

References:

1. Voles V. (2004) *Tvorennia polityky v Yevropeiskomu Soiuzi / per. z anhli*. R. Tkachuk. Kyiv: Osnovy, 871 p. (in Ukrainian)

2. Ievropeiskyi indeks navychok. Available at: <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/european-skills-index>

3. Ievropeiskyi Soiuz: polityka, ekonomika, pravo: navch. posibnyk (2005) / Za red. N.V. Antoniuk, M.M. Mykiievycha. Lviv, pp. 238–242. (in Ukrainian)

4. Kraievskia O. (2007) Spilni polityky YeS: definitsiia ta osoblyvosti formuvannia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny*, vol. 19, pp. 28–33. (in Ukrainian)

5. Matviienko O.V. (2002) Stratehii osvity reform u krainakh YeS: tendentsii ta problemy. *Nauk. visnyk kafedry YuNESKO KNLU. (LINGUAPAX–VIII). Mova, osvita, kultura: naukovi paradyhmy i suchasnyi svit*, vol. 6. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU, pp. 510–512. (in Ukrainian)

6. Movchan Yu. Lisabonskyi dohovir – novyi etap yevropeiskoho konstitutsionalizmu. *Zhurnal Verkhovnoi Rady Ukrainy "Viche"*. Available at: <http://www.viche.info/journal/1259/> (in Ukrainian)

7. Na shliakhu do Yevropeiskoho prostoru vyshchoi osvity. Available at: <http://www.tempus.org.ua/uk/vyshha-osvita-ta-bolonskyjproces/informacijno-analitychni-materialy.htm> (in Ukrainian)

8. Nychkalo N.H. (2017) Neperervna profesiina osvita u konteksti teorii liudskoho kapitalu Naukove zabezpechennia rozvytku osvity v Ukraini: Aktualni problemy teorii i praktyky. Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: Vydavnychiy dim "Sam", pp. 246–259. (in Ukrainian)

9. Osvitni prohramy Yevropeiskoi Komisii. Available at: <http://www.eu-edu.org/ua/euedu1.html> (in Ukrainian)

10. Sbruieva A. (2013) Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity: priorityety kompleksnoi stratehii Yevropeiskoho Soiuzu. *Vyshcha osvita Ukrainy*, no. 3, pp. 89–95. (in Ukrainian)

11. Altbach P.G., Knight J. (2007) The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities. *Journal of Studies in International Education*, vol. 11, no. 3/4, Fall/Winter, pp. 290–305.

12. Europe 2020 education indicators in 2017. Newsrelease 72/2018. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8829968/3-25042018-AP-EN.pdf/70700487-07d4-4913-bdbb2ca8c6be870a>

13. Lisbon Strategy, Europa Glossary. Available at: http://europa.eu/scadplus/glossary/lisbon_strategy_en.htm

14. Memorandum on lifelong learning. Available at: http://pjeu.coe.int/documents/1017981/1668227/COM_Sec_2000_1832.pdf/f79d0e69-b8d3-48a7-9d16-1a065bfe48e5

15. Modernisation of Higher Education in Europe: Academic Staff – 2017: Eurydice Report. *European Commission/EACEA/Eurydice*. Luxembourg, 2017. 176 p.

16. New priorities for European cooperation in education and training (2015/C 417/04) (2015) *Joint Report of the Council and the Commission on the implementation of the strategic framework for European cooperation in education and training* (ET 2020). Available at: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2015.417.01.0025.01.ENG&toc=OJ:C:2015:417:TOC

17. Source: Eurostat 010203040 Participation in Life Long Learning in the EU (25 to 64-yearolds), 2014. Available at: <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2016/07/the-netherlands-in-european-top-5-offlifelong-learning>

18. The European Lifelong Learning Indicators (ELLI). Available at: http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC60268/reqno_jrc60268_saisana_jrcvalidation_elli.pdf%5B1%5D.pdf

19. Treaty establishing the European Community (Articles 149 to 150). Available at: <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/en/treaties>

20. Future of Europe: Towards a European Education Area by 2025. Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-4521_en.htm

21. Your key to European statistics. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/conferences>

22. Woolf M. (2002) Harmony and Dissonance in International Education: the Limits of Globalisation. *Journal of Studies in International Education*, vol. 6, no. 1, pp. 5–15.